

Keskustelua – Diskussion

Viro vuonna nolla

Sinikeltainen lippumeri velloi Virossa toukokuun 1. päivänä 2004, jolloin maasta tuli Euroopan unionin (EU) jäsenvaltio. Vielä reilu vuosikymmen sitten, osana Neuvostoliittoa, lippujen väri Virossa oli punakeltainen.

Suomessa Viro koetaan kilpailijana ja uhkana, vaikka maa on merkittävästi Suomea pienempi: sen väkiluku on vajaa neljäsosa Suomen väkiluvusta. Pinta-alaltaan Suomi on miltei kahdeksan kertaa ja bruttokansantuotteeltaan miltei kaksikymmentä kertaa suurempi kuin Viro. Monia suomalaisia huolettavat Viron alhainen verotus ja matalat palkat (keskimäärin 470 €/kk), joiden houkuttelemina sadat suomalaiset yritykset ovat investoineet Viroom ja siirtäneet sinne toimintaansa.

Suomi on Viron merkittävin kauppakumppani: vuonna 2002 Suomen osuus oli 25 prosenttia Viron viennistä ja 18 prosenttia tuonnista. Suomalaiset ovat myös ylivoimaisesti suurin matkailijajoukko Virossa. Kesällä päivittäisiä suoria liikenneyhteyksiä Suomenlahden yli on nelisenkymmentä ja nopeimmillaan matka Helsingin ja Tallinnan välillä taittuu 18 minuutissa. Vuosittain suomalaiset tekevät yli 1,7 miljoonaa vierailua Viroom, huippukuukausina niitä on yli 400 000 (ESA 2004). Tallinnassa ei voi välttyä suomalaisuuden stereotyyppisiltä tunnuksilta: olutkärryjensä taakan alla hoiperlevalta tuulipukukansalta ja Stockmannin, Prisman, Radiolinjan ja Hesburgerin kaltaisilta tavaramerkeiltä. Virolaisten mielikuva ahkerista, edistyneistä ja ylimielisistä suomalaisista muodostui jo 1800-luvulla (Alenius 1996) ja pätee monien mielestä edelleen.

Seuraavassa tarkastelen erityisesti väestöön ja alueelliseen kehitykseen liittyviä haasteita, joita Viro kohtaa Euroopan unionissa. Tulkintani perustuu tilastoihin ja omiin kokemuksiini. Olen työskennellyt viimeiset kymmenen vuotta Tarton yliopistossa ja osallistunut lukuisiin kehityshankkeisiin Virossa.

Väestöromahduksen uhka

Viron liittämistä Neuvostoliittoon vuonna 1940 seurasi järjestelmällinen maan neuvostoliittolaistaminen, jonka välineinä olivat teollistaminen ja valikoitu kaupungistaminen. Viron väkiluku kasvoi

neuvostokaudella yli 50 prosenttia eli yli puolella miljoonalla asukkaalla ja kaupungistumisaste nousi 33 prosentista 72 prosenttiin. Viroom muutti erityisesti venäjänkielistä väestöä. Vuonna 1989 muista kuin etnisistä virolaisista 60 prosenttia eli joka viides kaikista maan asukkaista oli syntynyt sen ulkopuolella (Hallik 2002: 69–70).

Voimakas kaupungistuminen kesti poikkeuksellisen pitkään, aina 1980-luvun alkuvuosiin saakka. Viro sai muuttovoittoa neuvostokauden jokaisena vuonna, mikä kääntyi dramaattiseksi muuttotappioksi vasta uudelleen itsenäistymisen jälkeen eli ulkovaltojen tunnustettua Viron *de facto* itsenäisyyden elokuussa 1991. Nyt joka seitsemäs asukas on poissa (-14 %). Taloudellinen ja poliittinen muutos heijastuivat muuttoliikkeeseen ja luonnolliseen väestönkehitykseen. Murrosvuosina 1990-luvulla syntyvyys laski jyrkästi. Vuonna 2001 Virossa syntyi 12 632 lasta, mikä on puolet vähemmän kuin vuonna 1987. Luonnollinen väestötappio on ollut 5 000–8 000 asukasta viime vuosina (ESA 2004).

Itsenäisyyttä seuranneen suuren maastamuuton myötä Viron suurimpien kaupunkien väkiluku laski jyrkästi (taulukko 1). Vuosina 1989–2000 venäläisten osuus Virossa laski 26 prosenttia, ukrainalaisten 40 prosenttia ja valkovenäläisten 38 prosenttia, mutta virolaisten osuus kasvoi noin 10 prosenttia nykyiseen 68 prosenttiin (Hallik 2002: 69–70). Kaupunkeja on kutistanut viime vuosina myös vastakaupungistuminen, erityisesti Tallinnan lähiseudulla. Vaikka kaupungistumisaste onkin laskenut 67 prosenttiin asuu lähes kaksi viidestä virolaisesta pääkaupunkiseudulla ja yli puolet viidellä suurimmalla kaupunkiseudulla, jotka ovat Tallinna, Tartto, Narva, Kohtla-Järve ja Pärnu (Jauhiainen 2002). Slaavilaiset (eli suureksi osaksi Viron venäläiset) ovat kaupunkilaisia: he muodostavat vajaan kolmanneksen Viron väestöstä, mutta heidän osuutensa maalaiskuntien asukkaista on vain kahdeksan prosenttia (ESA 2004).

Vuoden 2004 alussa Virossa oli noin 1,35 miljoonaa asukasta eli 200 000 vähemmän kuin huippuvuonna 1990. Maan väkiluvun ennustetaan laskevan edelleen 200 000 asukkaalla eli 15 prosentilla vuoteen 2030 mennessä. Yhteiskunnan toimivuuden kannalta on myönteistä, että huolto-

Taulukko 1. Viron suurimpien kaupunkien väestönkehitys vuosina 1959–2003 (ESA 2004).

	1959	1970	1979	1989	2000	2003	1959–1989	1989–2003
							Vuotuinen kasvu (%)	
Tallinna	281 714	363 706	428 537	474 974	400 378	397 150	+2,3	-1,2
Tartto	74 263	90 459	104 381	113 420	101 169	101190	+1,8	-0,8
Narva	27 630	57 863	72 783	81 221	68 680	67 752	+6,4	-1,2
Kohtla-Järve	40 464	82 558	87 472	91 644	47 679	46 765	+4,2	-3,5
Pärnu	36 067	46 316	49 623	52 389	45 500	44 781	+1,5	-1,0
Viljandi	17 916	20 814	22 368	23 080	20 756	20 509	+1,0	-0,8
Yhteensä	478 054	661 716	765 164	836 728	685 022	678 147	+2,5	-1,4

suhde ei heikenny, koska syntyvyys on ollut matala ja maasta on muuttanut paljon keski-ikäisiä. Väestöennusteiden perusteella työikäisten (20–64-vuotiaiden) määrä Virossa kasvaa kuluvalle vuosikymmenellä yli 10 prosenttia (873 000 työikäistä vuonna 2010) (ENDP 2003: 98–100). Ratkaisevaa EU-Viron talouskasvun kannalta on, minkälaista työtä tämä joukko tekee eli luovatko he lisää työpaikkoja – ja työskentelevätkö he juuri Virossa. EU:ssa Viro jää kääpiövaltioksi, ainakin väestön määrän osalta, mutta etninen väestökysymys tehnee Viron tunnetuksi EU:ssa.

Ratkaisematon etninen kysymys

Neuvostokaudella poliittis-taloudellisen maahanmuuton kohteena oli palavastakivestään tunnettu Koillis-Viro (Ida-Virumaa), joka teollistettiin ja jonka kaupunkien väkiluku moninkertaistui (taulukko 1). Muuton tuloksena 95 prosenttia narvalaisista ja 82 prosenttia kohtlajärveläisistä on etniseltä taustaltaan muita kuin virolaisia. Narvalaisista 36 prosenttia, kohtlajärveläisistä 42 prosenttia ja 21 prosenttia sillamäkeläisistä on Viron kansalaisia, joita Tallinnassa on 70 prosenttia (Hallik 2002: 70). Monella ei ole alkeellistakaan maan kansalliskielen viron taitoa. Valtion kielipolitiikan mukaisesti viro on hallinnon ja hallinnan kieli. Ilman sen taitoa ei pääse valtionhallinnon tehtäviin ja venäjäksi on vaikea saada laajaa korkeakoulutusta. Opiskelijoista venäläisiä on alle kymmenesosa. Suurin osa Virosta 1990-luvulla muuttaneista olikin venäjänkielisiä.

Viron perustuslaki ei määrittele Viron tasavaltaa etniseksi kansallisvaltioksi, mutta mainitsee Viron valtion tärkeimmäksi tehtäväksi viron kielen ja kulttuurin säilyttämisen. Vähemmistöjen kulttuurinen itsemääräämisoikeus on turvattu. Viroa on kuitenkin useissa yhteyksissä arvosteltu siitä, että vä-

hemmistön suoja koskisi ainoastaan tai erityisesti Viron kansalaisia (Ruutsoo 2002: 46). Viro ei ole antanut periksi varsinkaan Venäjän painostukselle liittyen Viron venäläisiin. On odotettavissa, että Euroopan unionin jäsenvaltioiden vähemmistöt painostavat EU-Viroa ja EU-Latviaa parantamaan slaavilaisten vähemmistöjensä asemaa.

Erityinen ongelma EU-Virossa ovat ne entisen Neuvostoliiton kansalaiset, jotka eivät ole halunneet tai saaneet muun valtion kansalaisuutta. Vuosina 1992–2001 sai Viron kansalaisuuden 116 831 Viron asukasta, mutta maattomia on edelleen yli 163 000 eli joka kahdeksas Viron asukas on vailla kansalaisuutta (taulukko 2). Joka kahdeksas heistä ei mitään kansalaisuutta haluakaan (Hallik 2002), mikä osoittaa, että Viron, Venäjän ja yleensäkin valtion kykyä parantaa arkielämän laatua epäillään. On mielenkiintoista seurata, miten EU tukee heidän integroitumistaan Viroom ja Euroopan unioniin.

Venäjänkielisten integrointi, ei siis assimilointi, monikulttuuriseen Viron yhteiskuntaan onkin yksi merkittävimmistä tulevan kehityksen mahdollisuuksista (Lauristin & Heidmets 2002). Varsinkin korkeakoulutuksen (yli 51 000) ja myös ammatillisen koulutuksen saaneet (yli 63 000) venäjänkieliset virolaiset ovat EU:ssa arvokkaita osajia ja mahdollisia sillanrakentajia EU:n ja Venäjän välillä. Mikäli tämä myönteinen integrointi ei onnistu, on venäjänkielisten syrjäytyminen ja marginalisoituminen entisestään todellinen riski. Synkkä visio toteutui 2000-luvun alussa, jolloin Viro nousi HIV-tartunnan saaneiden suhteellisessa osuudessa Euroopan kärkipaikalle. Ongelma keskittyy erityisesti Narvaan (ENDP 2003: 163) ja segregoituminen kärjistyy myös kaupunginosien tasolla. Mikäli Virossa riittää avoimuutta eri väestöryhmien tasapuoliseen kunnioitukseen, ovat EU:n rakenne- ja koheesiorahastojen ja yhteisöaloitteiden tuet erin-

Etninen ryhmä	Osuus väestöstä	Viron kansalaisia		Kansalaisuus		
		Viro	Venäjä	Muu	Ei ole	
Virolaiset	67,9	84,2	99,0	0,1	0,0	0,9
Venäläiset	25,6	12,9	40,4	20,9	0,3	38,4
Muut	6,5	2,9	35,7	13,5	8,7	42,1

Taulukko 2. Kansallisuus ja kansalaisuus Virossa vuonna 2000 (ESA 2004). Kaikki luvut prosentteja (%).

omainen mahdollisuus parantaa monien syrjäytymässä olevien venäjänkielisten asemaa.

Väestön osaaminen

Kolmas Viron haaste Euroopan unionissa on työvoiman osaamisen taso ja sen kohottaminen. Viron elinkeinorakenne on käynyt läpi murroksen, jossa ”Kiina-ilmiöllä” eli yritystoiminnan siirtymisellä Vieroon matalamman tuotantokustannuksen perässä on ollut rajallinen merkitys. Toki merkittävä osa tuonnista ja viennistä on ”kauttakulkua”, joka perustuu Viron edullisuuteen. Toisaalta monet ulkomaiset ja virolaiset yritykset siirtävät jo tuotantoaan Virosta halvempien kokonaiskustannusten maihin. Tämä tarkoittaa sitä, että EU-Viro ei voi rakentaa tulevaisuuttaan matalien työvoimakustannusten ja rajallisen tuotekehittelyn varaan. Toisaalta pieni maa ei heiluta EU:n taloutta tapahtuu sen taloudelle mitä tahansa.

Virossa hävisi 1990-luvulla lähes joka kolmas työpaikka, erityisesti maataloudesta ja raskaasta teollisuudesta (taulukko 3). Neuvostokauden kolhooseihin ja sovhooseihin perustunut maatalouden tuotantjärjestelmä lakkautettiin 1990-luvulla ja markkinat muuttuivat. Valtio ei tukenut maataloustuotantoa ja peruselinkeinoista hävisi kolme neljästä työpaikasta, erityisesti maataloudesta. Maauudistusten tuloksena syntyi sekä hyvin pieniä että hyvin suuria maatiloja. Viron maatiloista 18 prosenttia on kooltaan alle 10 hehtaaria, EU:ssa vastaava luku oli 11 prosenttia ennen itälaajentumista. 10–100 hehtaarin tilojen osuudet olivat 34 ja 49 prosenttia, yli 100 hehtaarin tilojen osuudet 48 ja 41 prosenttia. Suurtilat kattavat yli puolet Viron viljellystä alasta (ENDP 2003: 34). EU-Virossa on odotettavissa, että peruselinkeinoissa työskentelevien määrä vähenee edelleen ja suurten tilojen määrä kasvaa. Suuriin tiloihin ja tehokkuuteen perustuva maanviljely tulee jälleen kannattavaksi, mutta ei työllistä merkittävästi.

Teollisuus, erityisesti prosessiteollisuus sekä yhteiskunnalliset palvelut ja vähittäiskauppa ovat Viron suurimmat työllistäjät. Merkittävä osa ras-

kaasta teollisuudesta lopetti toimintansa 1990-luvun alussa, kun Neuvostoliitto hajosi. Teollisesta tuotannosta puolet suuntautuu vientiin, suureksi osaksi vanhaan 15 jäsenvaltion EU:iin. Uusien jäsenmaiden ostovoiman parantuessa voivat vientimarkkinat niihin kasvaa, mutta ainakaan lyhyellä tähtämellä ne eivät ole merkittäviä teollisen tuotannon kokonaisuuden kannalta. Suurimpia aloja ovat laite-, metsä- ja tekstiiliteollisuus, mutta riippuvuus ulkoisista seikoista on suuri. Tuottavuus teollisuudessa on Virossa itäisen Euroopan matalimpia ja yritysten innovatiivisuus vähäinen (ENDP 2003: 55–56). Teollisuustuotannon tehokkuus on kasvanut 2000-luvun alussa nopeasti, mutta työntekijöiden määrä on hienoisesti laskenut (ESA 2004). Yhteiskunnallisissa palveluissa työntekijöiden määrä on ollut suhteellisen vakaa, terveydenhuollon ja koululaitoksen uudelleenorganisoinnit supistavat työntekijöiden määrää. Vähittäiskauppa loi uusia työpaikkoja 1990-luvun loppupuolella, mutta suurten kauppaketjujen työntyminen EU-Vieroon syö niitä pikkukaupoista ja autioittaa maan syrjäseutuja. Merkittävä haaste on elvyttää yritystoimintaa, sillä pienten ja keskisuurten yritysten suhteellinen osuus Virossa on pieni (ENDP 2003: 176). Tärkeää monille uusille yrityksille on löytää EU:ssa tuotantoketju, joka ulottuu suunnittelusta toteutukseen ja markkinointiin. Muuten välitön hyöty EU:sta jää pikkuhiljaa kasvavan kotimaisen ostovoiman varaan.

Myönteistä EU-Viron kilpailukyvyyn kannalta on väestön keskimääräisesti korkea koulutustaso, sillä 29–59-vuotiaista virolaisista peräti 88 prosentilla on vähintään toisen asteen koulutus, kun viidentoista EU-maan keskiarvo on 64 prosenttia. Viidenneksellä virolaisista on korkeakoulutus, mikä osuus jää laajentuneessa EU:ssa tilastojen keskivaiheille (ENDP 2003: 101). Osaaminen on kuitenkin jakautunut epätasaisesti. Neuvostokauden suuren maatalouden ja teollisuuden työvoiman uudelleen- ja täydennyskoulutus jäi puutteelliseksi, mikä on lisännyt Virossa (rakenneellista) työttömyyttä. Tämä työvoimaresursi on jo lähes menetetty. Nykyään joka kymme-

Taulukko 3. Työvoiman kehitys Virossa vuosina 1990–2002 (tuhatta työntekijää) (ESA 2004).

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2002 (%)	1990/2000 (%)
Maa- ja kalatalous	164,5	137,7	95,6	60,2	53,4	40,9	40,7	7,0	-75,1
Kaivostoiminta	12,3	12,5	11,1	8,8	7,5	7,2	5,7	1,0	-41,5
Teollisuus	212,1	183,1	140,5	148,4	131,3	128,9	128,2	21,9	-39,2
Sähkö, kaasu, vesi	19,0	18,3	19,2	15,7	17,2	14,7	10,5	1,8	-46,6
Rakentaminen	66,1	60,2	48,6	35,5	44,1	39,7	38,9	6,6	-40,0
Vähittäiskauppa	63,2	71,9	85,9	82,5	85,4	79,0	86,3	14,7	+25,0
Logistiikka	68,3	62,3	57,4	61,9	54,9	56,7	54,5	9,3	-17,0
Hotellit, ravintolat	13,7	19,9	17,9	3,1	..
Finanssitoiminta	4,2	5,8	7,7	6,3	8,1	7,7	7,9	1,3	+83,3
Kiinteistötoiminta	37,4	40,0	44,3	7,6	..
Yht. kunn. palvelut	129,2	128,9	128,3	122,8	121,3	106,2	120,4	20,6	-17,8
Yhteensä	825,8	761,4	675,4	619,3	606,5	572,5	585,5	100	-30,7

nes työvoimaan kuuluvasta virolaisesta on työtön (62 000 työtöntä). Heistä yli puolet on pitkäaikaistyöttömiä. Vaikka yleinen työttömyys onkin laskenut aivan viime vuosina, on työllisyysaste (64 %) laskusuunnassa ja osa-aikaisten työntekijöiden määrä merkittävä (8 % työssäkävivistä) (ENDP 2003: 111–114).

”Ohuen hyvinvoinnin” valtiossa työttömyydestä seuraa syrjäytyminen ja marginalisoituminen. EU-Viron ongelmaa syventää se, että muiden kuin etnisten virolaisten työttömyys on lähes kaksinkertainen etnisiin virolaisiin verrattuna ja se, että syrjäisten maaseutualueiden työllisyysaste on alle 40 prosenttia. Näillä alueilla työttömyys ja marginalisoituminen kertautuvat – matalasti koulutettujen työttömien lapset ovat seuraava syrjäytyvä sukupolvi. Huoli ”kahdesta Virossa” on todellinen eli osa yhteiskunnasta on jäämässä muutosten jalkoihin ja syrjäytymässä (Vetik 2002).

Työvoiman rakenteellisia ongelmia on myös yhteiskunnan huipulla. Viron murrosvuosina 1991–1998 nousivat monet varsin suppean koulutuksen saaneet nuoret merkittäviin johtotehtäviin. Puutteet heidän koulutuksessaan alkavat näkyä organisaatioissa vaiheessa, jossa yritysten ja instituutioiden kasvun perustana eivät enää ole edulliset työvoima- tai tilakustannukset. Avoin markkinatalous 1990-luvulla koulutti monista osaavista operatiivisia johtajia, mutta pitkän tähtäimen strategiaan ajatteluun ja toimintaan tarvitaan lisää oppia – muuten Viron kasvu hidastuu edullisen alihankintatoiminnan vähetessä.

Alhainen syntyvyys Virossa on pienentänyt nuoria ikäluokkia rajusti. Viime vuosina on peruskouluja suljettu nopeassa tahdissa oppilaiden puutteesta, erityisesti syrjäseuduilla. Virossa on

tällä hetkellä noin 63 000 16–18-vuotiaista, mutta ilman massiivista maahanmuuttoa on heidän ikänsiään vuonna 2016 enää 27 000. Suuri ikäluokka on juuri aloittanut toisen asteen koulutuksen lukiossa ja ammattikoulussa. Heistä merkittävä osa hankkii kolmannen asteen koulutuksen korkeakouluissa kuluvan vuosikymmenen loppuvuosina.

Virossa tulee 2010-luvun alussa työmarkkinoille suuri koulutettujen ryhmä, jonka osaamisen taso on korkea ainakin periaatteessa. On mahdollista, että he siirtyvät Virossa toiseen EU:n jäsenvaltioon, mikäli työmarkkinat Virossa eivät laajene merkittävästi tai nykyinen keski-ikäinen valkokaulusväki ei tee tilaa nuoremmille. Mielestäni on hämmästyttävää, että Virossa tästä väestö-, koulutus- ja työvoimapolitiisesta kysymyksestä ei ole keskusteltu, vaikka ratkaisuja tarvittaisiin juuri nyt. Siirtyminen Suomeen on tälle nuorelle ja koulutetulle ikäryhmälle todellinen vaihtoehto, mikäli he osaavat suomea riittävästi. Lyhyellä tähtäimellä tämä merkitsisi Viron suuren koulutusinvestoinnin valumista valtion näkökulmasta hukkaan ja pitkällä tähtäimellä osaavan työvoiman puutetta.

EU-Viron tulevaisuutta uhkaavat myös ammattillisen koulutuksen heikot resurssit. Monet Viron noin sadasta ammattikoulusta ovat kurjassa tilassa. Ikääntyvistä opettajista monet eivät ole koulutautuneet nyky-yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti (ENDP 2003: 105). Nykyistä ammattikouluverkostoa saneerataan lähivuosina rajusti yhdistämällä ammattikouluja lukioihin ja sulkemalla niitä erityisesti syrjäseuduilla. Tärkeää on toimivan täydennys- ja uudelleen koulutusjärjestelmän luominen, koska monet perustehtävätkin vaativat tietokoneiden käytön osaamista, englannin kielen taitoa ja uusimman teknologian soveltamista. Erityi-

sen tärkeää täydennyskoulutus olisi pk-yrityäjyyden lisäämiseksi, sillä suuret massatuotannon tehtaot työllistävät Virossa aiempaa vähemmän.

Pieneen ja hajautuneeseen korkeakoulujärjestelmään kuuluvan 46 oppilaitoksen taso vaihtelee suuresti, koska vapaan politiikan aikana 1990-luvulla miltei kuka tahansa sai perustaa yksityisen korkeakoulun. Nykyään opiskelijat jakautuvat jotta-kuinkin tasan maksullisen ja valtion tarjoaman korkeakouluopetuksen kesken. Maksullisessa opetuksessa opiskelevien määrä on yli kymmenkertaistunut vuoden 1995 jälkeen (ENDP 2003: 106–107). Kyseessä on markkinatalouden lakien mukainen ilmiö, jossa kaikille halukaille löytyy korkeakoulupaikka. Väestörakenteesta johtuen opiskelijoiden määrä vähenee nykyisestä alle puoleen 2010-luvun lopussa. Esimerkiksi vuonna 2003 aloitti Viron korkeakouluissa opintonsa 18 855 opiskelijaa, mikä on puolitoista kertaa enemmän kuin maassa on 18-vuotiaita kuluvan vuosikymmenen lopussa (ESA 2004). Tämän seurauksena monet korkeakoulut sulkevat ovensa ja monet oppiaineet ovat pulassa, ellei opiskelijoiksi pystytä houkuttelemaan ulkomaalaisia. Vaihtoehtoina ovat opetus englanniksi, venäjäksi tai suomeksi. Olisikohan tässä mahdollisuus yhteistyöhön Suomen kanssa?

Vaikka yliopistojen resurssit ovat pienet, toteutetaan muutoksia usein (liiankin) reippaasti – tutkintorakennetta on uudistettu 1991 jälkeen kolme kertaa. Viro oli ensimmäinen maa, jossa vietii läpi niin sanotun Bolognan sopimuksen mukainen kaksiportainen tutkinnonuudistus. Virolaiset opiskelijat ovat siis jo vuonna 2005 valmiita siirtymään maisteriopintoihin muiden EU-maiden yliopistoihin. Luonnontieteellinen ja matemaattinen osaaminen on neuvostojärjestelmän ansiosta Viron kouluissa edelleen vahvaa, minkä luulisi kiinnostavan suomalaisia korkeakouluja. Periaatteessa Viron yliopistot voisivat vuonna 2005 avata reippaammin ovensa myös ulkomaalaisille. Toisaalta samaan aikaan opintojaan suorittaa kautta aikojen suurin ikäluokka, joten ahtaus vaikeuttaa opiskelijoiden määrän kasvattamista. Opettajapuolelle ei ole odotettavissa suurta tungosta lähiaikoina, sillä palkat ovat vaatimattomia verrattuna yksityiseen sektoriin Virossa tai korkeakouluihin ulkomailla (professori saa noin 1 000 €/kk, lehtori 500 €/kk). Joka tapauksessa Viron korkeakoulujärjestelmä on EU:ssa suurten muutosten edessä.

Viron hallitus on asettanut tavoitteeksi ”tiedon ja osaamisen yhteiskunnan”, mutta sen toteuttaminen on alkuvaiheessa. Investoinnit tutkimukseen ja kehitystoimintaan ovat olleet hyvin vähäisiä (vuosittain 0,6–0,7 % BKT:sta, 37 miljoonaa euroa vuonna 2000). Esimerkiksi patentteja haetaan Virossa erittäin vähän Euroopan unio-

nin keskimääräiseen tahtiin verrattuna. Myös yritykset laistavat tutkimus- ja tuotekehittelystä: niiden T&K-toiminnan osuus on vain 0,15 prosenttia bruttokansantuotteesta, eli vain kymmenyksen EU:n keskimääräisestä luvusta (ENDP 2003: 90). Hallitus pyrkii kaksinkertaistamaan tutkimus- ja kehitysinvestoinnit vuoteen 2006 mennessä, jotta tieto- ja innovaatiointensiivinen yritystoiminta Virossa lisääntyisi ja riippuvuus alihankinnoista vähentyisi. Investointi tietoon ja osaamiseen on myös osa EU:n strategiaa olla maailman tärkein talousalue. Valitettavasti investointien määrä jää pienessä maassa väkisin hyvin pieneksi. Viro on ottanut tutkimustoiminnan kohdentamisessa riskin, sillä maa pyrkii kehittämään voimakkaasti bio- ja nanoteknologiaa. Tämä vaatii erittäin suuria ja pitkäaikaisia investointeja tutkijoihin, tuotteisiin, välineisiin ja lopputuotteiden markkinointiin. Virossa on kaikkiaan alle 3 000 tohtoriksi väitellyttä ja heitä valmistuu vuosittain hieman yli sata, joten huippuosajia ei riitä läheskään kaikille aloille (ESA 2004). EU:n ja yksityisen sektorin rahoittamat yhteiset kansainväliset tutkimusprojektit Euroopassa ovat yksi vastaus resurssiongelmiin. ”Miksi jäädä tai palata Viroon?” on monen tutkijan mielessä. Miten tässä teknologisessa huumassa käy ”kansallismimmille” tieteille, kuten maantieteelle?

Viron alueellisen kehittämisen haasteet

Viro uudistaa aluepolitiikkaansa Euroopan unioniin liittyessään. Jo vuonna 1999 otettiin käyttöön – ainakin nimellisesti – aluepoliittisena strategiana EU:n rakenne- ja aluepolitiikan periaatteet eli tukien keskittäminen, ohjelmallisuus, täydentävyys, kumppanuus sekä aluekehityksen arviointi ja seuranta. Yleisenä alueellisen kehittämisen tavoitteena on ollut tasapainoinen alueellinen kehitys ja aluerakenne (Jauhiainen 2000). Tätä ei ole saavutettu, vaan tiet vievät yhä Tallinnaan. Sitä ympäröivä Harjun maakunta kattaa 10 prosenttia maan pinta-alasta, mutta sinne keskittyy 40 prosenttia väestöstä ja 80 prosenttia ulkomaisista investoinneista. Se tuottaa 60 prosenttia Viron bruttokansantuotteesta ja sen tulotaso on lähes kolminkertainen köyhimpiin alueisiin verrattuna (ENDP 2003: 159). Koillis- ja Kaakkois-Viro ovat suureksi osaksi taantunutta periferiaa. Tasaisesti kehittyneitä seutuja Virossa ei ole. EU:n rakennerahastot tuovat vuoteen 2006 mennessä Viroon reilut 371 miljoonaa euroa, mihin lisätään 136 miljoonan euron omarahoitus. Infrastruktuuriin ja paikalliseen kehittämiseen investoidaan eniten, 182 miljoonaa euroa. Maatalouteen sijoitetaan 109 miljoonaa, ihmisten taitojen kehittämiseen 99 miljoonaa ja yritysten kilpailukyvyntä parantamiseen 98 miljoonaa euroa (ENDP 2003:

14–15). Mikäli yritystoimintaa ei saada elvytettyä keskeisten kaupunkiseutujen ulkopuolella, periferia taantuu ja alueelliset erot syvenevät.

Aluepolitiikan vaatimattomien tulosten syitä ovat hallinnon määrärahojen vähyys, ongelmat alueellisen sektoripolitiikan kohdentamisessa ja aluekehityksen ohjaamisessa sekä kyvyttömyys aluehallinnon uudistamiseen. EU:iin liittyessään Viro koostui 15 maakunnasta, joiden talouspoliittinen asema on heikko. Keväällä 2004 maakuntahallinto siirrettiinkin sisäministeriön alaisuuteen ja tässä yhteydessä sinne muutti myös aluesuunnittelun lainsäädännöstä vastaava yksikkö. Viron 241 kunnasta joka toisessa on alle 2 000 asukasta, mikä on alle puolet kuntien keskimääräisestä koosta (4 000 asukasta). Aluehallinnon uudistus on välttämätön, koska suurin osa kunnista ei pysty takaamaan edes peruspalveluja ja kaupunkiseutujen toimivuus häiriintyy omakotitalojen ja kaupan suuryksiköiden levitessä villisti keskuskaupungin hallinnollisten rajojen ulkopuolelle. Yhtenä mahdollisuutena on kaupunkiseutujen osaamista vahvistava politiikka, mikä tarkoittaisi resurssien strategisempaa kohdentamista alueille, jotka kykenevät kilpailemaan EU:ssa (Jauhiainen 2002). Tällainen kaupunkipolitiikka tarkoittaisi luopumista alueellisen tasapainon retoriikasta, mitä yksikään poliittinen ryhmittymä ei ole vielä esittänyt.

Viron ja Suomen yhteinen tie?

Euroopan unioniin liittyneet virolaiset etsivät kiihkeästi omaa ”nokiaansa” eli yksittäistä toimijaa, joka nostaisi maan esiin Euroopan kartalla. Mielestäni Viro nousee tai kaatuu sen asukkaiden kautta eli pelkästään ulkoisten resurssien (kuten EU-tukien, ulkomaisten investointien ja matkailun) varaan sen tulevaisuutta ei voi rakentaa. Väestönkehityksen tulee olla kestävä, jotta välttyttäisiin yhteiskunnan suurilta rakenteellisilta ongelmilta. Tarvitaan riittävästi osaavaa ja yritteliästä työvoimaa, jotta yritykset ja julkisen sektori voisivat toimia. Lisäksi tulee tukea maan koko väestön identifiointumista ja sitoutumista Viron territorioon, jotta valtion olemassaolo voisi jatkua. Voidaan tietysti pohtia kansallisvaltion merkitystä globalisoituneessa maailmassa. Kokemukseni mukaan ainakin Viron EU-jäsenyyteen saakka monille virolaisille Viro on ollut rakas kotimaa, josta ei helpos- ti lähdetä pelkkien aineellisten seikkojen vuoksi. Alueellinen identiteetti ja sitoutuminen kotiseudun kehittämiseen ovat tärkeitä sosiaalisen pääoman ja käytännön osaamisessa tarvittavan hiljaisen tiedon muodostumisen kannalta. Tuskinpa alueilta toiselle vaeltava perustyövoima on laajentuneessa EU:ssa kenenkään etu, ainakaan pitkällä ajanjaksolla.

Kyetäkseen ohjaamaan tulevaisuuttaan laajentuvassa EU:ssa perifeeristen Suomen ja Viron tulisi yhdessä etsiä synergiaa, jota tuo riittävän (mutta ei liian) suuri maantieteellinen, kulttuurinen ja taloudellinen samanlaisuus. Yritykset ovat löytäneet synergiaetuja, rahvas matkustaa edestakaisin maiden välillä ja jo puhutaan *Talsingin* kaksoiskaupungista. Kokemukseni mukaan Viro on Suomea ennakkoluulottomampi, avoimempi, kyseenalaistavampi ja monissa tapauksissa myös teknologisesti kehittyneempi. Ylimielisyyteen ei suomalaisilla ole varaa.

Mikäli osaavan työvoiman siirtyminen Virolta Suomeen on tavoite, ovat nykyiset 16–18-vuotiaat erityisen tärkeitä. Heitä seuraavat ikäluokat ovat niin pieniä, että Viro pitää niistä kiinni kynsin hampain. Tätä vanhemmat ovat jo edenneet työurallaan ja EU:n tuoma palkkaerojen pienentyminen Suomen ja Viron välillä laskee muuttohalukkuutta. Toki lähivuosina virolaiset erikoisosaajat (lääkärit, insinöörit, sairaanhoitajat, kirvesmiehet, hitsaajat jne.) tekevät lyhytaikaisia ”työkeikkoja” Suomeen. Tulisi kuitenkin miettiä, miten Suomi ja Viro voisivat löytää yhteisen ratkaisun lähivuosina molempia maita koskettavaan väestö- ja työvoimakysymykseen. Yksi mahdollisuus on nykyistä tarkemmin profiloitu avoin yhteistyö tutkimuksessa, ammatti-, täydennys-, uudelleen- ja korkeakoulutuksessa sekä yritystoiminnassa. Tämä voisi olla yhteinen ”nokiamme”.

KIRJALLISUUS

- Alenius, K. (1996). *Ahkeruus, edistys, ylimielisyys: virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen*. 259 s. Pohjoinen, Oulu.
- ENDP = Estonian national development plan for the implementation of the EU Structural Funds – Single programming document 2004–2006 (2003). 360 s. Euroopa Liidu Struktuurifondid. 3.3.2004. <www.struktuurifondid.ee/failid/ESTONIAN_SPD_2004_2006.pdf>
- ESA = Eesti Statistikaamet (2004). 3.3.2004. <<http://www.stat.ee>>
- Jauhiainen, J. S. (2000). Estonian regional policy: towards multi-level governance in the new European context? *Teoksessa* Punning, J.-M. (toim.): *Estonia. Geographical Studies IX*, 186–204. Estonian Geographical Society, Tallinn.
- Jauhiainen, J. S. (2002). *Eesti linnaregioonide arengupotentsiaali analüüs*. 118 s. OÜ EURREG & Siseministerium, Tallinn. 3.3.2004. <www.sisemin.gov.ee/atp/failid/0000eesti_linnareg.pdf>
- Hallik, K. (2002). Nationalising policies and integration challenges. *Teoksessa* Lauristin, M. & M. Heidmets (toim.): *The challenge of the Russian minority. Emerging multicultural democracy in Estonia*, 65–88. Tartu University Press, Tartu.

Lauristin, M. & M. Heidmets (2002; toim.). *The challenge of the Russian minority. Emerging multicultural democracy in Estonia*. 396 s. Tartu University Press, Tartu.

Ruutsoo, R. (2002). Discursive conflict and Estonian post-communist nation-building. *Teoksessa* Lauristin, M. & M. Heidmets (toim.): *The challenge of the Russian minority. Emerging multicultural democracy in Estonia*, 3–54. Tartu University Press, Tartu.

Vetik, R. (2002; toim.). *Kaks Eestit*. 133 s. TPÜ Kirjastus, Tallinn.

JUSSI S. JAUHAINEN

*Maantieteen laitos,
Tartun yliopisto & Oulun yliopisto*